

4. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09 липня 2003 р.//Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 49. – ст. 376.
5. Порядок розслідування та ведення обліку нещасних випадків, професійних захворювань і аварій на виробництві : постанова КМУ від 30 листопада 2011 р. № 1232.
6. Перелік професійних захворювань : постанова КМУ від 8 листопада 2000 р. № 1662.
7. Питання медико-соціальної експертизи : постанова КМУ від 03 грудня 2009 р. № 1317//Офіційний вісник України. – 2009. – № 95. – Ст. 3265.
8. Про затвердження Інструкції про встановлення груп інвалідності: наказ Міністерства охорони здоров'я України від 5 вересня 2011 р. № 561//Офіційний вісник України. – 2011. – № 91. – Ст. 3319.
9. Коробенко Н. Пенсійне забезпечення по інвалідності внаслідок загального захворювання в умовах проведення в Україні пенсійної реформи/Н. Коробенко//Право України. – 2012. – № 6. – С. 53-59.
10. О трудовых пенсиях в Российской Федерации : Федеральный Закон от 17 декабря 2001 г.//Собрание законодательства РФ. – 24.12.2001. – № 52 (1 ч.). – ст. 4920.
11. Про підвищення розмірів трудових пенсій : постанова Кабінету Міністрів України № 544 від 15.04.2003 р.//Офіційний вісник України. – 2003. – № 16. – Ст. 709.
12. Середньомісячна заробітна плата одного штатного працівника по економіці України в цілому за 2005 – 2013 роки//[Електрон. ресурс] – Режим доступу: <http://www.social.org.ua>.
13. Деякі питання пенсійного забезпечення громадян : постанова Кабінету Міністрів України № 265 від 26.03.2008//Офіційний вісник України. – 2008. – № 25. – Ст. 785.

ШАПЕНКО Л. О.,

старший викладач кафедри теорії та історії
держави і права Юридичного інституту
(Національний авіаційний університет)

УДК 364.013:656.7.071(045)

РЕАЛІЗАЦІЯ ПРАВА НА СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ПРАЦІВНИКІВ ЦИВІЛЬНОЇ АВІАЦІЇ: РЕАЛІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті розглянуто питання реалізації права на соціальний захист працівників цивільної авіації в Україні. Увага приділяється проблемам соціального забезпечення даної категорії працівників, що здійснюється шляхом проведення загальнообов'язкового державного страхування. Автор аналізує сучасний стан та можливі перспективи розвитку системи соціального захисту працівників у сфері цивільної авіації на основі діючої нормативної бази, а також укладеної нової Галузевої угоди у сфері авіаційного транспорту на 2013-2015 роки.

Ключові слова: соціальний захист, соціальне забезпечення, соціальні гарантії, соціальна допомога, соціальне страхування, загальнообов'язкове державне страхування, працівники цивільної авіації.

В статье рассмотрены вопросы реализации права на социальную защиту работников гражданской авиации в Украине. Значительное внимание уделяется проблемам социального обеспечения, осуществляемого путем проведения обязательного государственного страхования. Автор анализирует современное состояние и возможные перспективы развития системы социальной защиты работников авиационной отрасли на основании действующей нормативной базы, а также заключенного нового Отраслевого соглашения в сфере авиационного транспорта на 2013-2015 годы.

Ключевые слова: социальная защита, социальное обеспечение, социальные гарантии, социальная помощь, социальное страхование, обязательное государственное страхование, работники гражданской авиации.

The article discusses issue of realization of the right to social protection of Civil Aviation employees. Attention is paid to social welfare of this category of workers, which is carried out by means of compulsory state insurance. The author analyzes the current state and possible prospects of development of social protection system in Civil Aviation on the basis of the current legislation as well as the new sectoral deal in the sphere of air transport for 2013-2015.

Key words: social protection, social security, social guarantees, social assistance, social insurance, compulsory state insurance, employees of Civil Aviation.

Вступ. Незважаючи на здійснення першочергових завдань незалежної держави, Україна все ще знаходиться на шляху соціально-економічного та правового розвитку, пріоритетами якого виступають досягнення належного рівня соціального захисту населення. У Конституції України від 28 червня 1996 року закріплено право на соціальний захист, яке передбачає право кожного громадянина на забезпечення його у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від нього обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом [1].

Зміст ст. 46 Основного Закону дає змогу зробити висновки, що соціальний захист включає соціальне забезпечення, яке реалізується шляхом проведення загальнообов'язкового державного соціального страхування за рахунок страхових внесків громадян, підприємств, установ і організацій, бюджетних та інших джерел соціального забезпечення, а також шляхом створення мережі державних, комунальних, приватних закладів для догляду за непрацездатними [1]. Тобто соціальний захист – це цілий комплекс економічних, соціальних та правових заходів, які забезпечують усім громадянам країни достатні можливості для підтримання певного рівня життя, всебічного розвитку та нормальної життєдіяльності, а також підтримку окремих соціальних груп населення від економічної та соціальної деградації в результаті безробіття, хвороби, виробничої травми, народження дитини, інвалідності, старості, надання медичних послуг тощо.

Державна політика нашої держави спрямована на забезпечення реалізації права соціального захисту кожного громадянина, але існують певні категорії працівників, які потребують особливого захисту у зв'язку зі специфікою та ризиковим характером виконуваних робіт. До таких категорій необхідно віднести працівників цивільної авіації, оскільки, щодня виконуючи свої професійні обов'язки, вони можуть наражатися на небезпеку, що може негативно вплинути на стан їхнього здоров'я та призвести до втрати заробітку – основного джерела засобів для існування.

Постановка завдання. Мета статті полягає у здійсненні аналізу сучасної системи соціального захисту працівників цивільної авіації, розгляді основних її структурних елементів, різноманітних форм реалізації права на соціальний захист та шляхів забезпечення цього права.

Дослідження питань механізму захисту прав і свобод особи та громадянина, соціального захисту, соціального забезпечення та соціального страхування населення в різних сферах суспільного життя відображені в працях таких вітчизняних вчених, як Л.В. Андрущенко, Р.А. Калюжний, О.Я. Лапка, Н.Б. Болотіна, П.Д. Пилипенко, С.М. Синчук, В.Я. Буряк, О.М. Заєць, В.Д. Базилевич, Л.Л. Кінашук, С.С. Осадець, В.І. Огієнко та інші. Проте вивченню проблем соціального захисту та страхування працівників цивільної авіації у вітчизняній науковій літературі приділяється мало уваги, тоді коли в умовах бурхливого розвитку авіаційної галузі авіаційний транспорт стає більш доступним і затребуваним, а можливість настання авіаційних ризиків постійно збільшується, відповідно підвищуючи необхідність у соціальній захищеності працівників даної галузі.

Результати дослідження. З метою здійснення більш повного аналізу системи соціального захисту працівників цивільної авіації необхідно спершу розглянути поняття «соціального захисту» в загальному розумінні. Здебільшого в науковій літературі поняття «соціального захисту» ототожнюється з поняттям «соціального забезпечення». Можливо, таке поєднання зумовлене тим, що поняття «соціальний захист» з'явилося лише у другій половині ХХ ст. поряд із поняттям «соціальне забезпечення». Проте більшість вчених підтримує думку про те, що «соціальний захист» є поняттям більш широким, під яким розуміється виконання державою своєї соціальної функції шляхом здійснення економічних, юридичних, організаційних заходів щодо забезпечення основних соціальних прав людини і громадянина в державі [2, с. 3-5; 3, с. 91]. Таку ж точку зору підтримують і російські вчені, які вважають, що хоч основні питання соціального захисту громадян належать до права соціального забезпечення, соціальний захист здійснюється також за допомогою трудового, цивільного, житлового, сімейного, екологічного та інших галузей права [4, с. 11-12], які регулюють процес формування і розвитку повноцінної особистості, контролюють усунення негативних факторів, що впливають на кожного громадянина, та створюють умови для самовизначення й утвердження в житті.

У вузькому сенсі під соціальним захистом розуміється соціально-захисна діяльність держави, спрямована на забезпечення населення охороною від негативних наслідків у результаті настання соціальних ризиків.

Беручи до уваги дослідження французького вченого Анні Волю Життлер, необхідно зазначити, що соціальний захист населення здійснюється на основі взаємодії трьох основних комплексів: соціального забезпечення, соціальної допомоги та додаткового соціального захисту [5, с. 3]. Дослідження сучасного стану сфери соціального захисту в Україні дозволяють зробити висновок, що й нашій державі притаманна взаємодія таких комплексів, складовими елементами яких є соціальне забезпечення, соціальні гарантії держави населенню, соціальна допомога та соціальне страхування.

Як вже зазначалося, право соціального забезпечення є конституційним, тобто гарантується Конституцією України. Система соціального забезпечення включає пенсії, допомогу тим, хто працює (під час тимчасової непрацездатності, вагітності і пологів тощо), допомогу сім'ям, в яких є діти, допомогу по безробіттю.

Законом України «Про пенсійне забезпечення» від 05 листопада 1991 року передбачено такі види державних пенсій: за віком, внаслідок інвалідності, у випадку втрати годувальника, за вислугу років [6].

На особливу увагу заслуговують пенсії за вислугу років, оскільки згідно із законодавством України, працівники цивільної авіації належать до категорії працівників, які мають право на отримання такого роду пенсій. Так, згідно зі ст. 52, 54 зазначеного Закону, на пенсію за вислугу років мають право окремі категорії працівників авіації і льотно-випробного складу, незалежно від відомчої підпорядкованості підприємств, установ і організацій, у яких вони зайняті, а саме: працівники льотного і льотно-випробного складу; працівники, які здійснюють управління повітряним рухом і мають свідоцтво диспетчера; інженерно-технічний склад (за переліком посад і робіт, що затверджується в порядку, який визначається Кабінетом Міністрів України); бортпроводники [6].

Розміри пенсій і порядок їх нарахування для льотного та льотно-випробного складу різні і визначаються Законом України «Про пенсійне забезпечення» від 05 листопада 1991 року, Постановою КМУ від 21 липня 1992 року № 418 «Про затвердження нормативних актів з питань призначення пенсій за вислугу років працівникам авіації і льотно-випробного складу» та документами до неї. Зазначені нормативні акти встановлюють максимальний розмір пенсії, який може становити до 85% заробітку [6; 7].

Під соціальним забезпеченням осіб, які працюють, розуміється допомога у випадку тимчасової непрацездатності, а також вагітності і народження дитини.

Наступною складовою соціального захисту працівників цивільної авіації є соціальні гарантії держави, які передбачають надання найважливіших благ та послуг. Спираючись на положення Конституції України, Закону України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05 жовтня 2000 року № 2017-III, можна зазначити, що застосування соціальних гарантій працівникам цивільної авіації, як і працівникам інших галузей, можливе у сфері доходів працівників, соціальних послуг, житлово-комунального обслуговування, транспортного обслуговування та зв'язку, охорони здоров'я, забезпечення навчальними закладами, обслуговування закладами фізичної культури та спорту, побутового обслуговування, торгівлі та громадського харчування [1; 8].

З метою забезпечення реалізації соціальних гарантій працівникам цивільної авіації законами України встановлюються мінімальні розміри оплати праці та доходів громадян, пенсійного забезпечення, соціальної допомоги, інших видів соціальних виплат, а також гарантії на безпечні умови праці.

Наприклад, згідно з Правилами безпеки праці під час обслуговування спецтранспорту та засобів механізації в аеропортах цивільної авіації, затверджених Наказом Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду від 16.09.2008 № 202, допуск осіб до 18 років, а також праця жінок для обслуговування авіаційної наземної техніки встановлюється Переліком важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці неповнолітніх [9]. Згідно з цим Переліком, особи до 18 років не залучаються до робіт авіаційного механіка з обслуговування літальних апаратів, з парашутів та аварійно-рятувальних засобів, із приладів та електрообладнання, електромеханіка з випробування та ремонту електрообладнання, з радіообладнання, аеродромного робітника, мийника літальних апаратів, оператора водомаслостанції, прожекториста, робітників льотно-підйомного складу цивільної авіації та електромеханіка з обслуговування світлотехнічного обладнання систем забезпечення польотів [10].

Для працівників цивільної авіації встановлюються також гарантії щодо робочого часу та часу відпочинку, тривалість яких встановлюється відповідно до вимог чинного законодавства України. З метою запровадження додаткових заходів, спрямованих на гарантування безпеки польотів та авіаційної безпеки під час експлуатації повітряних суден (далі ПС) України, і з урахуванням рекомендацій Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО) Наказом Міністерства транспорту України 02 квітня 2002 року затверджено Правила визначення робочого часу та часу відпочинку екіпажів ПС цивільної авіації України.

Згідно з цими правилами, тривалість щоденної роботи членів екіпажу ПС не повинна перевищувати 12 годин з наступним часом відпочинку. У разі ж затримки рейсу або необхідності посадки на запасний аеродром для завершення рейсу тривалість щоденної роботи (за згодою членів екіпажу ПС) може бути збільшена максимум на 2 години, але не більше двох разів протягом послідовних 28 діб. Під час виконання авіаційних робіт (авіаційно-хімічні роботи, патрулювання ліній електропостачання і трубопроводів, геологорозвідка тощо) тривалість щоденної роботи членів екіпажу ПС не може перевищувати для одного пілота 10 годин, для двох і більше членів екіпажу ПС – 12 годин. Суттєвим у даних Правилах є встановлення граничних добової, місячної та річної тривалості польотного часу, а саме: 9 годин – за добу (протягом будь-яких послідовних 24 годин), 90 годин – за місяць (протягом будь-яких послідовних 28 діб) та 900 годин – за рік (протягом будь-яких послідовних 12 місяців) [11].

Правилами визначено також час відпочинку екіпажу ПС, який складається з часу передпольотного відпочинку, часу відпочинку між рейсами (польотами), часу перерви для харчування; щотижневого відпочинку (вихідні дні); щорічної та додаткової відпустки, яка передбачена чинним законодавством України. Тривалість відпочинку екіпажу ПС в базовому аеропорту повинна бути не менше подвійної тривалості його попереднього робочого часу. Мінімальна тривалість відпочинку екіпажу ПС повинна становити не менше 12 годин. Щотижневий відпочинок (вихідні дні) повинен надаватися членам екіпажу ПС тривалістю не

менше 42 годин з урахуванням часу передпольотного відпочинку та часу відпочинку між рейсами (польоти-ми). Як щорічна, так і додаткова відпустки надаються членам екіпажу ПС згідно із законодавством України про працю [11].

Ще однією складовою соціального захисту працівників цивільної авіації є державна соціальна допомога. На думку вчених, суть державної соціальної допомоги полягає у здійсненні грошових одноразових або періодичних виплат, які не залежать від попередньої трудової діяльності та надаються у випадках та на умовах, передбачених чинним законодавством, з метою підтримки малозабезпечених осіб, а також компенсації додаткових витрат, які були понесені ними при настанні соціального ризику, за рахунок коштів державного чи місцевих бюджетів [2, с. 189]. Соціальна допомога може надаватися у грошовій та натуральній формі. Найбільш поширеними видами соціальної допомоги є наступні: допомоги малозабезпеченим, державна допомога на поховання, державні допомоги сім'ям із дітьми, субсидії на оплату житлово-комунальних послуг, допомоги дітям-інвалідам та інвалідам дитинства, створення територіальних центрів з обслуговування самотніх людей похилого віку.

На особливе місце в системі соціального захисту працівників цивільної авіації посідає загальнообов'язкове державне соціальне страхування, яке можна визначити як цілісну систему прав, обов'язків і гарантій, спрямованих на фінансове відшкодування фізичним особам певних життєвих ризиків. Метою соціального страхування є страховий захист від настання різноманітних соціальних ризиків, насамперед таких, як утрата працездатності через хворобу, нещасний випадок, старість, утрата роботи тощо.

Виплата страхових сум здійснюється за рахунок грошових фондів, які формуються шляхом сплати страхових внесків роботодавцем та працівниками, а також за рахунок бюджетних та інших джерел, визначених законом. Соціальне страхування включає не лише грошові виплати та компенсації, а й певні послуги з лікування, реабілітації та профілактики.

Згідно із законодавством України, загальнообов'язкове державне соціальне страхування поділяється на такі види:

- 1) пенсійне страхування (забезпечення у старості);
- 2) медичне страхування (на випадок захворювання, втрати працездатності від нещасного випадку на виробництві);
- 3) страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням;
- 4) на випадок безробіття (втрати роботи з незалежних від працівника причин);
- 5) страхування від нещасного випадку на підприємстві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності [2, с. 96].

На жаль, засоби масової інформації постійно повідомляють про авіаційні катастрофи та великі цифри постраждалих чи загиблих, у тому числі і працівників цивільної авіації. Тому з метою подолання негативних наслідків від настання авіаційних ризиків та більш повного соціального захисту працівників у сфері цивільної авіації проводиться обов'язкове авіаційне страхування, умови та порядок якого визначаються Законом України «Про страхування» від 7 березня 1996 року, Постановою КМУ «Про затвердження Порядку і правил проведення обов'язкового авіаційного страхування цивільної авіації» від 12 жовтня 2002 року № 1535 та Повітряним кодексом України від 19 травня 2011 року.

Розглядаючи питання реалізації права соціального захисту працівників цивільної авіації, потрібно звернути увагу на діяльність Державної авіаційної служби України – центрального органу виконавчої влади, одним із напрямків діяльності якого є забезпечення реалізації соціальної політики у сфері авіації. Державна авіаційна служба України постійно тісно співпрацює з профспілками працівників цивільної авіації України з метою забезпечення належного рівня соціального захисту усіх працівників даної галузі, адже від ефективності роботи кожного залежить загальний стан безпеки цивільної авіації.

Також вагомим місцем серед соціально-організаційних інститутів, що забезпечують реалізацію права соціального захисту працівників у сфері авіації, посідають професійні спілки працівників цивільної авіації України, основним завданням яких є захист законних прав та інтересів членів профспілки завдяки підтриманню соціального партнерства з роботодавцями, органами державної влади і місцевого самоврядування на основі укладених Галузевих угод та колективних договорів.

Так, з метою посилення соціального захисту працівників цивільної авіації, сприяння підвищенню ефективності роботи авіаційних підприємств, реалізації професійних, трудових та соціально-економічних гарантій 18 жовтня 2013 року між Міністерством інфраструктури, Фондом державного майна, Федерацією роботодавців транспорту України та профспілками працівників цивільної авіації України укладено нову Галузеву угоду (далі – Угода) у сфері авіаційного транспорту на 2013-2015 роки.

Угода містить низку домовленостей і зобов'язань органів виконавчої влади, роботодавців та профспілок у сфері соціально-трудова відносин, і на основі цього вона може стати базисом для розроблення та укладання нових колективних договорів, а також доповнення вже існуючих.

Згідно з укладеною Угодою працівникам цивільної авіації встановлюються мінімальні соціальні гарантії та компенсації, профспілковим організаціям надається можливість залучатися до підготовки галу-

зевих нормативно-правових документів, програм соціально-економічного розвитку авіапідприємств, консультацій щодо найму іноземних працівників, а також до прийняття рішень про зміну тривалості робочого дня чи тижня, режиму праці і відпочинку, про питання вимушеного скорочення більше 10% працівників на підприємствах [12].

Суттєвим є пункт Угоди, в якому йдеться про збереження черги на житло, права користуватися медичними та дитячими закладами, базами відпочинку, права на переважне працевлаштування при наявності вакантних посад за працівниками, звільненими з підприємств за ст. 40 Кодексу законів про працю, а також за членами екіпажу, що припинили льотну діяльність за станом здоров'я [12].

Угодою передбачено підтримання авіаційними підприємствами роботи діючих медичних, профілактичних та оздоровчих закладів, а також забезпечення на належному рівні обов'язкового страхування працівників.

Укладена Угода вимагає встановлення мінімальних тарифних ставок працівників, розмірів доплат і надбавок до них та рекомендацій щодо проведення доплат льотному складу за виконання нічних польотів. Також передбачено розробку проекту нормативно-правового акта щодо врегулювання мінімального розміру оплати праці льотного складу. А задля розширення спектру соціальних пільг та компенсацій буде розглянуто можливість створення недержавного пенсійного фонду та запровадження пільгового проїзду авіаційним транспортом для працівників і ветеранів галузі та членів їхніх родин [12].

Висновки. На основі проведеного дослідження необхідно зауважити, що Україна прямує до вирішення соціально-економічних проблем, які й досі існують в різних галузях, а особливо в авіаційній, діяльність якої пов'язана з певними ризиками.

Соціальний захист працівників цивільної авіації становить систему соціальних гарантій, визначених законодавством з метою забезпечення задоволення інтересів, матеріальних та духовних потреб, а також компенсування певних обмежень у зв'язку зі специфікою трудової діяльності працівників даної категорії.

Важливе значення для вдосконалення шляхів та механізмів здійснення соціально-економічної політики, що передбачає реалізацію основних завдань щодо провадження принципів гідної праці та вирішення питань зайнятості працівників цивільної авіації, їхнього соціального захисту, соціального діалогу і трудових відносин, має співпраця органів виконавчої влади, авіаційних підприємств та профспілок, результатом якої є укладення різних колективних договорів та галузевих угод.

Список використаних джерел:

1. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]: Законодавство України – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
2. Право соціального забезпечення України: Навчальний посібник / За заг. ред. П.Д. Пилипенка. – Вид. 3-є, змін. і доп. – К.: Істина, 2012. – 232 с.
3. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту України: Навчальний посібник. – К.: Знання, 2005. – 381 с.
4. Право соціального забезпечення: Учеб. пособие / Под ред. К.Н. Гусова. – М.: Проспект, 1999. – 341 с.
5. Життлер А. Організація соціального забезпечення у Франції: конспект лекцій / А. Життлер. – К., 1995. – 100 с.
6. Закон України «Про пенсійне забезпечення» від 05.11.1991 № 1788-ХІІ [Електронний ресурс]: Законодавство України – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1788-12/page>.
7. Постанова Кабінету Міністрів України від 21.07.1992 р. № 418 «Про затвердження нормативних актів з питань призначення пенсій за вислугу років працівникам авіації і льотно-випробного складу» [Електронний ресурс]: Законодавство України – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/418-92-%D0%BF>.
8. Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» від 05.10.2000 № 2017-ІІІ [Електронний ресурс]: Законодавство України – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/rada/show/2017-14>.
9. Наказ Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду «Про затвердження Правил безпеки праці під час обслуговування спецтранспорту та засобів механізації в аеропортах цивільної авіації» від 16.09.2008 № 202 [Електронний ресурс]: Законодавство України – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z1011-08/page>.
10. Наказ Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Переліку важких робіт і робіт із шкідливими і небезпечними умовами праці, на яких забороняється застосування праці неповнолітніх» від 28.07.1994 р. № 176/385 [Електронний ресурс]: Законодавство України – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0176-94/page>.
11. Наказ Міністерства транспорту України «Про затвердження Правил визначення робочого часу та часу відпочинку екіпажів повітряних суден цивільної авіації України» від 02.04.2002 № 219 [Електронний ресурс]: Законодавство України – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0390-02>.
12. Галузева угода на 2013 – 2015 роки між Міністерством інфраструктури України, Фондом державного майна України, Федерацією роботодавців транспорту України та профспілками працівників цивільної авіації України від 18.10.2013 р. [Електронний ресурс]: Законодавство України – Режим доступу: <http://www.aviarprofspilka.org.ua/index.php?id=16414&show=60738>.

